

Arkæologisk undersøgelse af
af
ROM 3312 Holmestykkerne

Bygherrerapport

Vue over undersøgelsesområdet. Set fra vest.

ROM 3312

Stednr. 010310-65

Holmestykkerne

Huse og gruber fra yngre stenalder/jernalder

Matr.nr. 65, Oppe Sundby By

Oppe Sundby

Lyng-Frederiksborg Herred

Frederiksborg Amt.

ROMU
Roskilde
Frederikssund
Lejre

©ROMU

Jens Winther Johannsen

Indholdsfortegnelse

1:Resumé

2:Indledning

3:Undersøgelsens resultater

4: Konklusion

5: Administrative data

6: Litteratur

7:Oldtidsperioderne

1: RESUMÉ

I forbindelse med etableringen af tilkørsel til den nye broforbindelse over Roskilde Fjord syd for Frederikssund undersøgte ROMU i efteråret 2015 fem arealer umiddelbart vest for Frederikssundsvej og syd for S-togsbanen. Her fandtes flere gruber fra den midterste del af yngre stenalder samt to rækker stolpehuller, som muligvis er rester af to huse fra samme periode. Ligeledes fandtes stolpehuller fra en staklade og i alt otte langhuse fra jernalderen. Omkring jernalderbebyggelsen fandtes fundrige affaldsgruber fra samme periode.

2: INDLEDNING

I denne rapport præsenteres resultaterne fra den arkæologiske undersøgelse, der blev foretaget af ROMU i sommeren og efteråret 2015 forud for etableringen af en tilkørselsvej til den nye broforbindelse over Roskilde Fjord. Udgravning foregik nærmere bestemt umiddelbart vest for Frederikssundsvej og syd for S-togsbanen mellem Ølstykke og Frederikssund, hvor der på baggrund af resultaterne fra prøvegravningen blev udlagt fem afgrænsede arealer til nærmere arkæologisk undersøgelse (se fig. 1).

Figur 1. De fem udvalgte undersøgelsesområder markeret med rødt.

Der er tidligere fundet forhistoriske mindesmærker i områder nær arealet, heriblandt flere gravhøje, bopladsspor fra den midterste del af yngre stenalder og lige nord for er udgravet resterne af i alt syv langhuse fra det 1. årh. f.Kr.

Ved en markvandring forud for prøvegravningen fandtes flintredskaber fra både ældre og yngre stenalder. Den nordøstlige del af en lille forhøjning kaldet Holmestykkerne på original-1-kortet opmålt 1786; dvs. den del der senere skulle blive til Felt IV, var særlig rig på fund (se fig. 2).

Figur 2. Udsnit af original-1-kortet over Oppe Sundby sogn. De sorte prikker angiver fundsteder for menneskepåvirket flint ved markvandringen forud for udgravningen.

Udgravning fik navnet Holmestykkerne efter de små forhøjninger i området, som bærer dette navn på original-1-kort fra 1786 (fig. 3). Forhøjninger findes i et lavtliggende og fugtigt areal, som indtil undersøgelsen lå hen som dyrket mark. Området er imidlertid gennemdrænet på kryds og tværs, og af original-1-kort fremgår det, hvordan småholmene oprindeligt lå midt i et vidstrakt engområde. De lavestliggende områder har således næppe været egnede til agerdyrkning i oldtiden.

Figur 3. Oversigtskort over udgravningsfelterne. Felterne er lagt ind over original-1-kortet fra 1786.

3: UNDERSØGELSENS RESULTATER

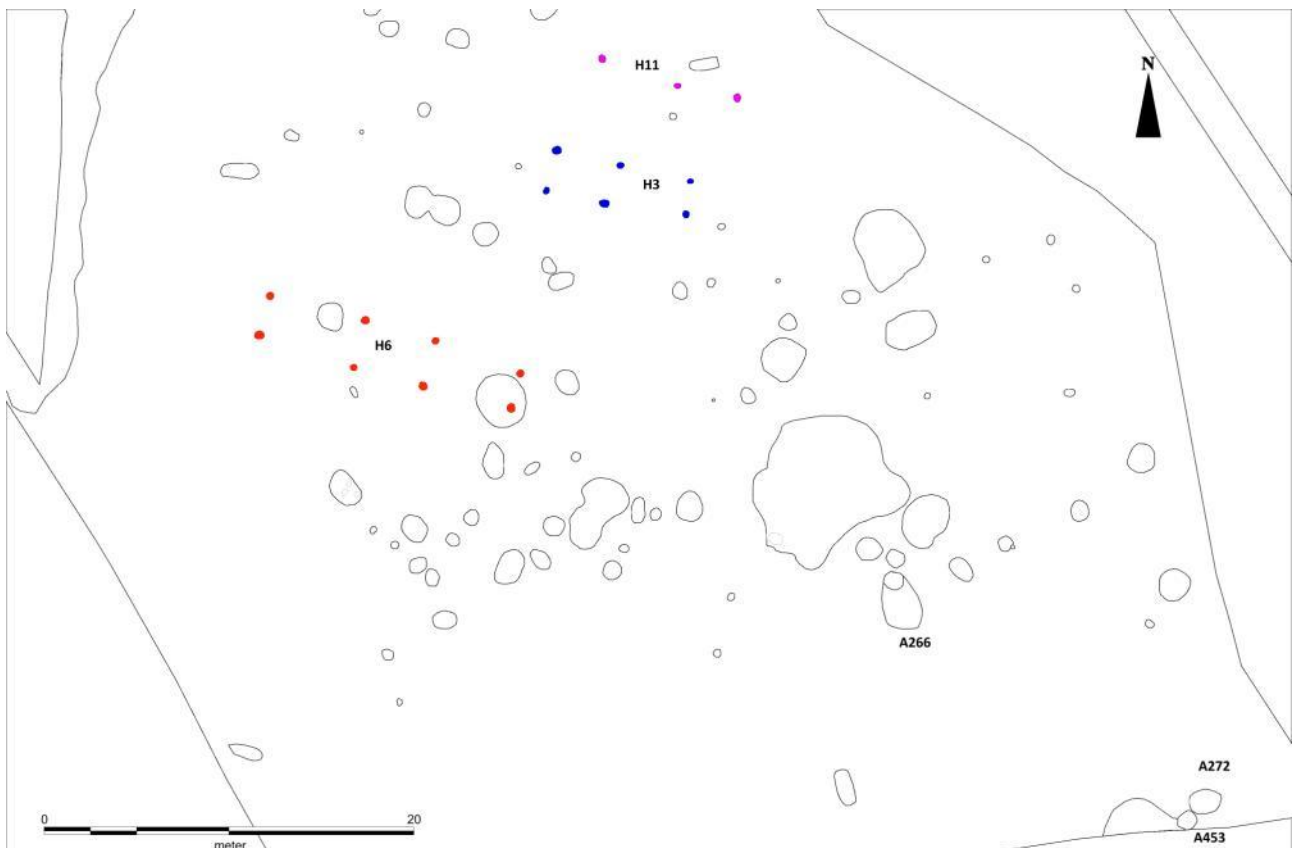
Yngre stenalder

Felt II

På felt II fandtes to gruber, som kan dateres til yngre stenalder. I den ene, A272, fandtes et stykke af en keramikskive. Skiven var ornamenteret med koncentriske cirkler på den ene side og uornamenteret på den anden. Sådanne keramikskivers funktion er ukendt, men stykket kan dateres den midterste del af yngre stenalderen (Davidsen 1973, 35). Herudover fandtes flere keramikskår, en flintskraber samt en mængde flintaffald i gruben.

Den anden grube, A453, indeholdt en lille flintkniv, et afslag fra en slebet økse, et stykke af en tand fra en drøvtygger (ko?) samt keramikskår. Keramikken kan på baggrund af ornamentikken dateres til 3100-2900 f.Kr. dvs. den midterste del af yngre stenalder (Iversen 2016, 53).

Ca. 50 meter nordvest for de to gruber fandtes tre stolpehuller på linje, H11 (se fig. 4). Stolperækken kan muligvis være de tagbærende stolper fra et såkaldt midtsulehus; en hustype, som var i brug gennem hele yngre stenalder og den tidligste bronzealder.

Figur 2. Kort over omtalte anlæg fra Felt II.

På Felt II fandtes desuden en grube A266, som indeholdt et stykke groft tilhugget flint. Stykket er antagelig et forarbejde til et segl eller en pilespid og den anvendte flinthugningsteknik viser, at stykket skal dateres til den sidste del af yngre stenalder eller den første halvdel af bronzealderen.

Figur 3. Kort over omtalte anlæg fra Felt IV.

Felt IV

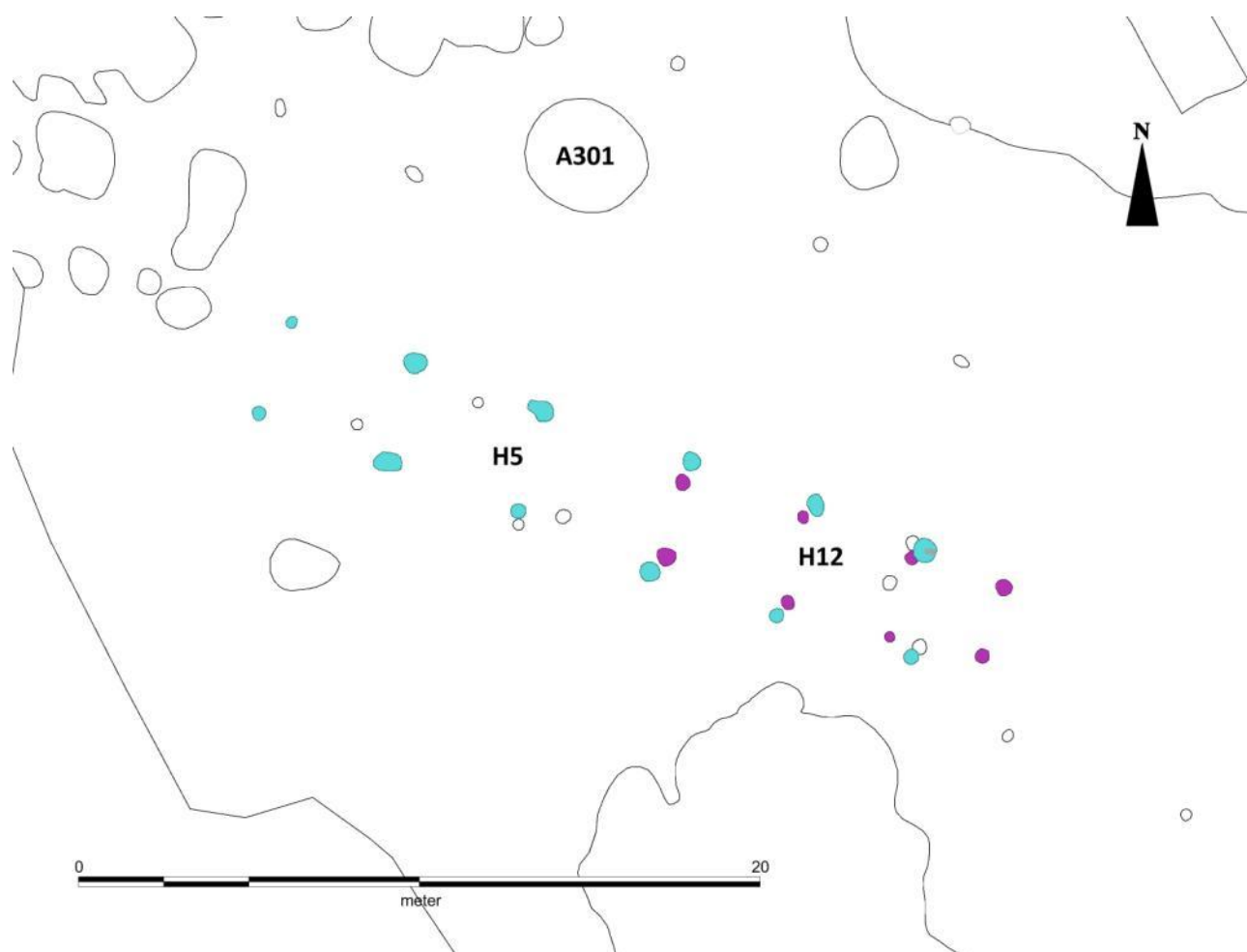
På felt IV fandtes grube A160, som indeholdt en stor mængde flintaffald, herunder flere afslag fra slebne økser (se fig. 5). I laget fandtes desuden en mængde keramik, som kan dateres til den midterste del af yngre stenalder. Ca. 35 meter nordvest for A160 fandtes en øst-vest orienteret række af tre stolpehuller, H9 (se fig. 5). Strukturen var ca. 12 meter lang og udgøre muligvis de sidste rester af et midtsulehus fra yngre stenalderen. I en lille lavning umiddelbart vest for den mulige hustomt fandtes et stykke af en slebet økse fra den midterste del af yngre stenalder. Endnu et stenøksefragment med en tilsvarende datering fandtes i gruben A109 nærved. Denne grube må dog ud fra keramikfund dateres til den ældre jernalder, og øksefragmentet er således formentlig endt i gruben ved en tilfældighed. Dog vidner den og det andet øksefragmentet om menneskelig aktivitet i området i den midterste del af yngre stenalder.

Jernalder

Ved undersøgelsen fandtes stolpehuller fra én staklade og otte treskibede langhuse. Treskibede langhuse blev opført i Sydsandinavien fra ældre bronzealder frem til historisk tid. De treskibede huse på Holmestykkerne kan dog alle ud fra deres udformning dateres til jernalderen. Treskibede huse har i modsætning til midtsulehuse to rækker af tagbærende stolper. Som det er tilfældet på Holmestykkerne, er

det oftest kun de tagbærende stolper, som er bevaret. Væggene har enten ikke efterladt spor, eller er også er de så nedpløjede, at de ikke længere kan ses. Langhusene har dermed været både længere og bredere end de strukturer der nu kan ses, eftersom stolpehullerne kun repræsenterer de indre, tagbærende stolper. Et forsigtigt bud på husenes reelle størrelse opnås ved at lægge to meter til de tagbærende stolpers samlede omkreds, idet to meter svarer nogenlunde til afstanden mellem tagbærende stolper og vægstolper på bedre bevarede jernalderhuse.

Jernalderfundene fra Holmestykkerne fordeler sig i alle fem udgravningsfelter.

Figur 4. Kort over omtalte anlæg fra Felt I.

Felt I

På Felt I fandtes resterne af to treskibede langhuse, H5 og H12 (se fig. 6). Begge huse er orienteret i nordvest-sydøstlig retning. Hus 5 bestod af fem sæt tagbærende stolper og to gavlstolper, mens Hus 12 bestod af fire sæt tagbærende stolper. De to huse ligger oveni hinanden og har samme orientering, og man

må således antage, at det ene hus har afløst det andet. I den ene (første?) fase er huset kort (10 x 3 meter) og består her kun af fire stolpepar, mens det den anden (sidste?) fase er større og består seks stolpepar. I den fase hvor huset er længst er den bevarede del 20 meter lang og 4 meter bred. Det store spænd mellem sætterne af tagbærende stolper, samt de let indtrukne yderste sæt stolper, antyder, at huset skal dateres til yngre germanertid, som er en periode i den sidste del af jernalderen.

Felt II

På østdelen af den forhøjning, der benævnes Holmestykkerne på original-1-kortet fra 1786 fandtes resterne af to treskibede langhuse (fig. 4). Det ene, H3, er et treskibet langhuse, hvoraf tre sæt tagbærende stolper er bevaret. Huset var nordvest-sydøst-orienteret. Den bevarede del af huset var 8,2 meter lang og 2,5 meter bred. Af det andet hus, H6, var bevaret fire sæt tagbærende stolper, hvoraf de to yderste sæt tagbærende stolper var let indtrukne set i forhold til de to inderste sæt. Huset var ligesom H3 nordvest-sydøst-orienteret. Den bevarede del af huset er 14,7 meter lang og 2,8 meter bred.

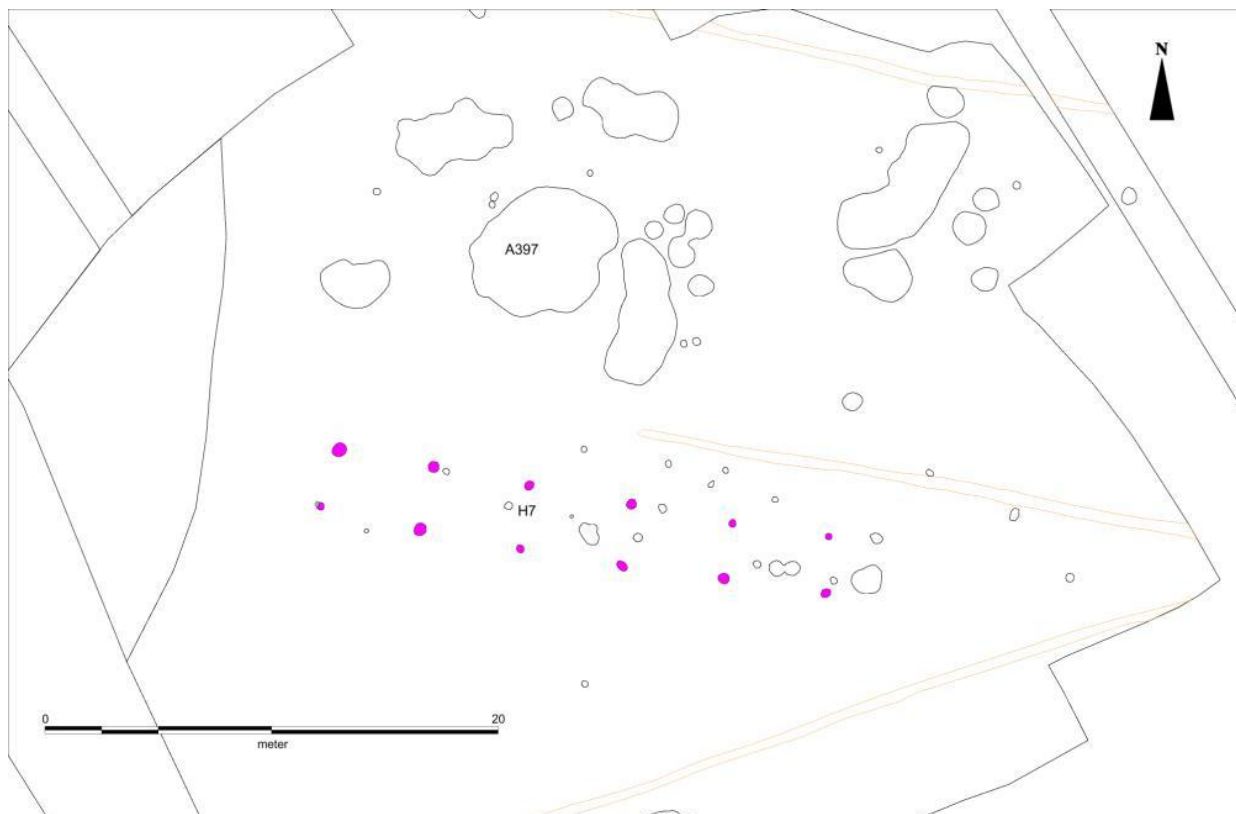
Hus 6's udformning antyder at det ligesom husene i felt I skal dateres til germansk jernalder.

Udover de to huse fandtes et antal stolpehuller og gruber, som ikke umiddelbart indgår i nogen genkendelig struktur. Flere af disse indeholdt keramik af jernaldertyper, og stammer således fra jernalderbebyggelsen i området.

Felt III

Umiddelbart syd for den forhøjning der kaldes "Holmestykkerne" på original-1-kortet fra 1786 fandtes undersøgelsens største, treskibede langhus, H7, som bestod af seks sæt tagbærende stolper (se fig. 9). Den bevarede del af Hus 7 er 22,5 meter lang og 3 meter bred. Huset var bredest midtfor, smallere i begge ender, mens den sydlige række af tagbærende stolper krummede mere end den nordlige. Dette antyder at huset skal dateres til yngre romersk jernalder, evt. germanertid.

Nord for huset fandtes en stor grube, A397 (se fig. 9), som indeholdt en mængde keramik, som kan dateres til ældre jernalder. Gruben er dermed sandsynligvis ikke fra samme periode som Hus 7, men må stamme fra tidligere tiders menneskelig aktivitet på holmen. I gruben fandtes desuden knoglerne fra to underben fra yngre kvæg (fig. 10).

Figur 9. Kort over omtalte anlæg fra Felt III.

Antagelig skal underbenene opfattes som slagteaffald og sammenholdt med de mange fund af keramikskår må A397 tolkes som en lertagningsgrube, som sekundært er blevet fyldt op med forskelligt bopladsaffald.

Figur 10. artikulerede underbens- og fodknogler fra yngre kvæg fundet i A397.

Som nævnt ligger Felt III syd for Holmestykkerne, dvs. nede i det område, som før opdræningen må have ligget hen som et fugtigt engområde. At området har været fugtigt ses deraf, at flere dræn skærer gennem feltet, ligesom et mørkt område lige vest for Hus 7 må tolkes som resterne af fugtig lavning. Man kan undre sig over, hvad der har fået mennesker til at bosætte sig netop her i stedet for i det højereliggende, tørrere område lige nord for.

Felt IV

På østdelen af holmen "Holmestykkerne" fandtes resterne af endnu et treskibet langhuse, H4, hvoraf fem sæt tagbærende stolper var bevaret (fig. 5). Den bevarede del af det treskibede langhus er i alt 3 meter bredt og 11 meter langt. Husets lidenhed og form antyder, at det skal dateres til den førromerske jernalder. Denne datering bekræftes af keramikfund fra de nærvedliggende gruber A109 og A143, som formentlig skal opfattes som lertagningsgruber, der sekundært er blevet fyldt op med forskelligt bopladsaffald. I A109 fandtes en del fragmenterede dyrekogler og -tænder, som er indleveret til artsbestemmelse ved Zoologisk Museum i København, og som formentlig vil give indblik i, hvilke husdyr man holdt på "Holmestykkerne" i ældre jernalder.

Cirka 24 meter sydvest for huset fandtes resterne af et firstolpeanlæg, H8 (se fig. 5). Firstolpeanlæg tolkes som oftest som staklader eller en anden form for økonomibygning (fig. 11). De dateres til yngre bronzealder/ jernalder, og firstolpeanlægget kan således udmærket være samtidig med det treskibede langhus H4 øst for.

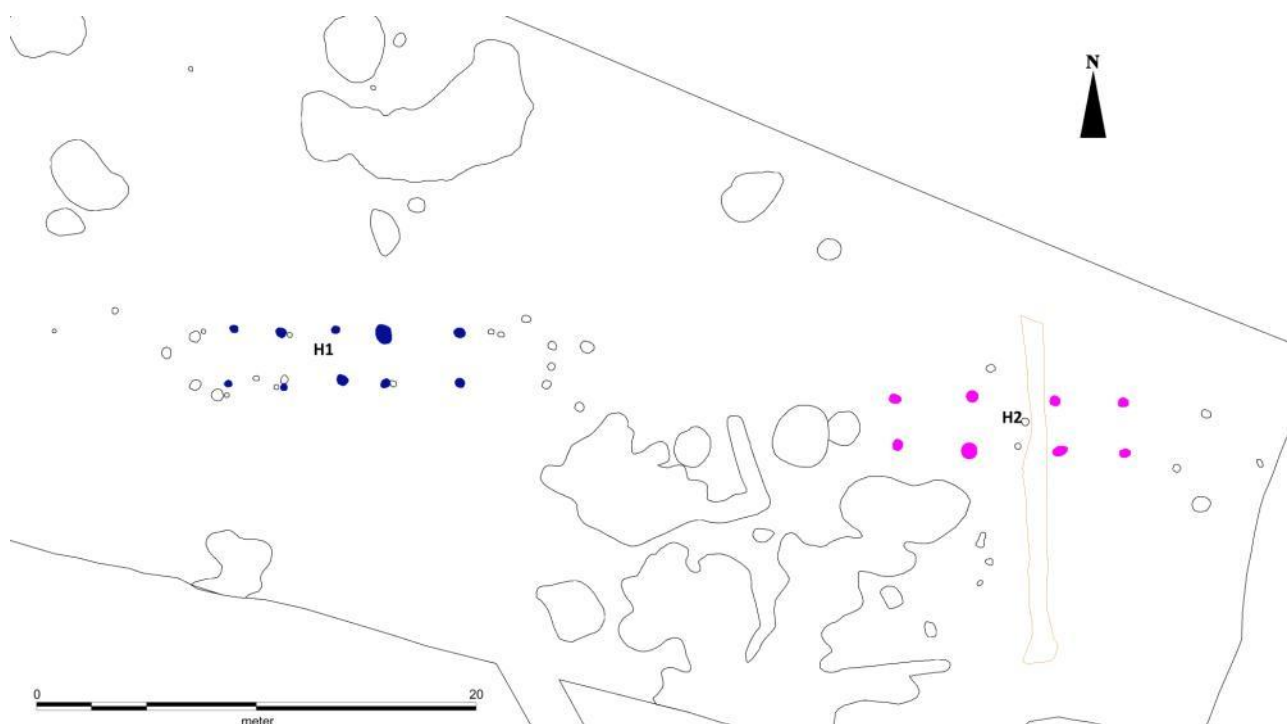

Figur 11. Såkaldt havrebod, Frilandsmuseet. Firestolpeanlægget fundet i Felt IV stammer muligvis fra en lignende konstruktion.

Felt V

På syddelen af holmen benævnt Holmestykket på original-1-kortet fra 1786, fandtes resterne af to treskibede langhuse (fig. 10). Hus 1 er et treskibet langhus med fem sæt tagbærende stolper. Den bevarede del er 3,1 meter bred og 11 meter lang. Hus 2 er ligeledes et treskibet langhus, men med fire sæt tagbærende stolper (se fig. 11). Den bevarede del er 2,9 meter bred og 11 meter lang.

Den korte afstand mellem sætterne af tagbærende stolper, samt husenes beskedne størrelse antyder, at de skal dateres til den førromerske jernalder. Det stemmer udmærket overens med de hustomter, der tidligere er udgravet på den nordlige del af holmen i 2008 (se indledning). Nær hus 1 fandtes desuden A9, som var en stor fundrig grube, der bl.a. indeholdt et toleddet kar, som skal dateres til førromersk jernalder, samt et muligt forarbejde til en flintøkse, som må stamme fra en tidligere bosættelse på holmen.

Figur 11. Omtalte anlæg i Felt V.

4: KONKLUSION

Som nævnt i indledningen fandtes der ved markvandringen forud for undersøgelsen spor af menneskelig aktivitet i ældre stenalder. Disse flintgenstande stammer sandsynligvis fra små, sønderpløjede, indlandsboplads. Fundene af pilespidser antyder, at jægerfolkene i kortere perioder har slået sig ned på de små holme; formentlig for at drive jagt på det dyreliv, som findes i sådanne områder. Det er tankevækkende, at der ved den efterfølgende undersøgelse ikke fandtes nogen form for arkæologiske levn fra ældre stenalder. Man må spørge sig selv om, hvor mange tilsvarende pladser, der er blevet overset,

hvor arkæologiske forundersøgelser alene er foregået ved udlæggelsen af søgegrøfter, sådan som det almindeligvis foregår.

Fundene fra gruberne A160 og A272 og A453 må betegnes som typisk bopladsaffald i form af flintaffald og keramikskår, og selvom om de spor der fandtes af bebyggelse fra denne periode må siges at være usikre, er det rimeligt, at antage, at der har været bosættelse af permanent karakter på holmen i den midterste del af yngre stenalderen. Dette kommer ikke som nogen overraskelse taget i betragtning, at der godt 300 meter mod vest er udgravet resterne af et stort palisadeanlæg fra samme periode (ROM 3316 Torøgelsgårdsvej). De pilespidser fra yngre stenalderen, der fandtes ved markvandringen antyder at bondestenalderens landbrugsøkonomi blev suppleret med jagt.

Som det fremgår fandtes der spor af jernalderbebyggelse på alle tre holme i undersøgelsesområdet. De treskibede langhuse skal efter alt at dømme dateres til hhv. den førromerske jernalder og til yngre romersk/germansk jernalder. Jernalderbebyggelsen er således sporadisk fordelt gennem mere end 1000 år og sandsynligvis har holmene været helt ubeboede gennem den ældre del af den romerske jernalder. Det forhold, at der ofte fandtes to eller flere huse indenfor et afgrænset område, antyder, at der er tale om de samme gårdsenheder, der blev flyttet rundt på holmene over tid. Dette er tydeligst på Felt I, hvor et hus er anlagt næsten præcis oven i et andet. Eksperimenter viser, at jordgravede egestolper kan holde omkring 30 år (Zimmermann 1998). Forudsat at husene på Felt I var bygget af egetræ, kan det, at det ene hus afløser det andet måske afspejle at holmen var beboet af samme familie gennem to generationer.

At der har været holdt husdyr på holmene er påvist af det bevarede knoglemateriale. Men bebyggelsens omgivelser er også med til at give et fingerpeg om, hvad man levede af. Taget den moderne dræning af området i betragtning, må man forvente, at det har været væsentligt mere fugtigt i jernalderen, end det er i dag. Det antydes som nævnt også af original-1-kortet over området fra 1786, hvor der er indtegnet vidstrakte engområder omkring holmene. De mennesker, som slog sig ned på holmene i jernalderen har øjensynligt valgt stedet for dels at udnytte den veldrænede landbrugsjord på holmene til agerdyrkning, men måske var det mere væsentligt, at de omkringliggende engområder var velegnede til græsning for husdyr. Ligeledes kan der være slået hø på engene for at indsamle foder til perioder, hvor husdyrene var opstaldede.

-

Særligt misforholdet mellem fundene fra markvandringen og de forhistoriske anlæg, som fandtes efter muldafrømningen, er tankevækkende. Rekognosceringen førte til væsentlige bidrag til vores viden om forhistorien i det område, som nu dækkes af vejanlæg. Resultaterne lægger op til at rekognoscering forud

for anlæggelsen af søgegrøfter bør være en fast del af arkæologisk forundersøgelse. Endelig understreger placeringen af bebyggelsen i det lave fugtige engområde betydning af husdyrholdet i jernalderen.

5: ADMINISTRATIVE DATA

I henhold til Museumsloven § 26, stk. 2, 1. pkt. afholdtes udgifterne for undersøgelsen af bygherren, dvs. Vejdirektoratet. Budgettet på 1.975.074,81 inkl. moms blev d. 26-06-2015 godkendt af Kulturstyrelsen og efterfølgende godkendt af bygherre. Sagens forskellige korrespondancer og originaldokumentation opbevares på Roskilde Museum under journalnummer ROM 3312 Holmestykkerne. I Kulturstyrelsen har sagen journalnummer 2015-7.24.02/ROM-0008.

6: LITTERATUR

Daidsen, K. 1974. Neolitiske lerskiver belyst af danske fund. *Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie* 1973: 5-65.

Iversen, R. 2016. *The transformation of neolithic societies, an Eastern Danish perspective on the 3rd millennium BC*. Højbjerg: Jutland Archaeological Society.

Sjöström, A. 2014. Mesolitiska lämningar i Rönneholms mosse. Rapporten från Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet. Nr. 12.

Stilborg, O. 2002. Neolitikum. I: A. Lindahl, D. Olausson & A. Carlie: *Keramik i Sydsverige: Monographs on Ceramics* 1. Keramiska forskningslaboratoriet. Lund 2002.

Zimmermann, W.H. 1998. Pfosten, Ständer und Schwelle und der Übergang vom Pfosten- zum Ständerbau – Eine Studie zu Innovation und Beharrung im Hausbau. *Probleme der Küstenforschung im südlichen Nordseegebiet* 25, 9-241.

7: OLDTIDSPERIODERNE

År	Periode	
1500	Nyere tid	Nyere tid
1050	Middelalder	Middelalder
900	Vikingetid	Yngre jernalder
775/800		
530	Germansk jernalder	Ældre jernalder
375		
160 Kr.f.	Romersk jernalder	
500	Førromersk jernalder	
1000	Yngre bronzealder	Bronzealder
1700	Senneolitikum	Yngre stenalder
2400	Stridsøksekultur/ Enkeltgravskultur/ Mellemneolitikum B	
2800	Tragt bægerkultur/ Mellemneolitikum A	
3200	Tragt bægerkultur/ Tidlig neolitikum	
3900	Ertebøllekultur	
5400	Kongemosekultur	
6800	Maglelosekultur	
9000	Ahrensburgkultur	
10.000	Brommekultur	Ældre stenalder
11.500	Federmesserkultur	
12.000	Hamburgkultur	

